

INGLIZ VA NEMIS TILLARIDA AFFIKSATSIYA ORQALI ORQALI SO‘Z YASALISHI

SamISI akademik litseyi

Rustamova Nargiza Raimqulovna

Nemis tili fani o‘qituvchisi

Esanova Go‘zal Xatamovna

Ingliz tili fani o‘qituvchisi

Murodullayeva Go‘zal Baxtiyorovna

Ingliz tili fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va nemis tillarida affiksatsiya orqali so‘z yasaliş jarayonlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida prefiks va suffikslarning grammatik hamda semantik xususiyatlari, yangi so‘z hosil qilishdagi o‘rni va ikki til tizimidagi o‘xshash hamda farqli jihatlar yoritiladi. Shuningdek, affiksatsiyaning til boyligini oshirishdagi ahamiyati misollar asosida ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: affiksatsiya, so‘z yasaliş, prefiks, suffiks, ingliz tili, nemis tili, qiyosiy tilshunoslik, semantika, grammatika.

Annotation. This article comparatively analyzes word formation through affixation in English and German languages. The study examines the grammatical and semantic features of prefixes and suffixes, their role in creating new words, as well as the similarities and differences between the two language systems. Furthermore, the importance of affixation in enriching vocabulary is illustrated through various examples.

Keywords: affixation, word formation, prefix, suffix, English language, German language, comparative linguistics, semantics, grammar.

Zusammenfassung. In diesem Artikel werden die Wortbildungsprozesse durch Affigierung im Englischen und Deutschen vergleichend analysiert. Die Untersuchung behandelt die grammatischen und semantischen Eigenschaften von Präfixen und Suffixen, ihre Rolle bei der Bildung neuer Wörter sowie die Gemeinsamkeiten und Unterschiede zwischen den beiden Sprachsystemen. Darüber hinaus wird die Bedeutung der Affigierung für die Erweiterung des Wortschatzes anhand von Beispielen dargestellt.

Schlüsselwörter: Affigierung, Wortbildung, Präfix, Suffix, englische Sprache, deutsche Sprache, vergleichende Linguistik, Semantik, Grammatik.

KIRISH

Ingliz va nemis tillari german tillari guruhiga mansub bo‘lib, ular dunyo tilshunosligida muhim o‘rin egallaydi. Mazkur tillar nafaqat tarixiy kelib chiqishi, balki grammatik va leksik xususiyatlari jihatidan ham bir-biriga yaqin hisoblanadi. Shu bilan birga, har bir

tilning o'ziga xos so'z yasash tizimi mavjud bo'lib, bu jarayon til boyligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. So'z yasash usullaridan biri bo'lgan affiksatsiya ingliz va nemis tillarida yangi leksik birliklarni hosil qilishning eng faol vositalaridan biri sanaladi. Prefiks va suffikslar yordamida yangi ma'no anglatuvchi so'zlar hosil qilinadi hamda tilning kommunikativ imkoniyatlari kengayadi.

Hozirgi zamon tilshunosligida qiyosiy tadqiqotlar alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular turli tillarning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash imkonini beradi. Ingliz va nemis tillarida affiksatsiya orqali so'z yasashini qiyosiy o'rganish ikki til tizimidagi grammatik va semantik jarayonlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ayniqsa, prefiks va suffikslarning qo'llanish darajasi, ma'no ifodalashdagi vazifasi hamda yangi so'z hosil qilishdagi o'rni ilmiy jihatdan muhim hisoblanadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ingliz va nemis tillarida affiksatsiya orqali so'z yasashining o'xshash va farqli tomonlarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida har ikki tilga xos bo'lgan affikslarning funksional xususiyatlari, ularning grammatik va semantik vazifalari hamda til boyligini oshirishdagi ahamiyati misollar asosida yoritiladi. Shuningdek, qiyosiy tahlil orqali ingliz va nemis tillarining umumiy va individual xususiyatlari ochib beriladi.

Ingliz va nemis tillarida affiksatsiya orqali so'z yasashi tilning lug'at boyligini kengaytiruvchi eng muhim usullardan biri hisoblanadi. Affiksatsiya jarayonida asosiy o'zakka prefiks yoki suffiks qo'shilishi orqali yangi ma'nodagi so'z hosil qilinadi. Har ikki til german tillari oilasiga mansub bo'lgani sababli ular o'rtasida ko'plab o'xshashliklar mavjud, biroq grammatik tuzilishi va affikslarning qo'llanishida ayrim farqli jihatlar ham kuzatiladi. Ingliz tilida affiksatsiya ko'proq analitik xarakterga ega bo'lsa, nemis tilida sintetik xususiyatlar kuchliroq namoyon bo'ladi.

Ingliz tilida prefikslar yordamida so'z ma'nosini inkor qilish, kuchaytirish yoki qarama-qarshi ma'no hosil qilish keng tarqalgan. Masalan, "happy" so'ziga "un-" prefiksi qo'shilib "unhappy" shakli hosil qilinadi va "baxtsiz" ma'nosini bildiradi. Xuddi shunday holat nemis tilida ham uchraydi: "glücklich" so'ziga "un-" prefiksi qo'shilib "unglücklich" so'zi hosil bo'ladi. Har ikki tilda "un-" prefiksi inkor ma'nosini ifodalaydi. Yana bir misol sifatida ingliz tilidagi "possible – impossible" hamda nemis tilidagi "möglich – unmöglich" juftliklarini ko'rsatish mumkin. Bu holatlar ikki tilda prefikslarning funksional jihatdan o'xshash ekanligini ko'rsatadi.

Suffikslar orqali so'z yasashi ham ingliz va nemis tillarida faol jarayon hisoblanadi. Ingliz tilida "-ness" suffiksi sifatdan ot yasaydi: "kind – kindness", "dark – darkness". Nemis tilida esa shu vazifani ko'pincha "-keit" yoki "-heit" suffikslari bajaradi: "freundlich – Freundlichkeit", "krank – Krankheit". Bu misollar ikki tilda abstrakt tushunchalarni ifodalovchi otlar yasashda o'xshash usullar mavjudligini ko'rsatadi. Shuningdek, ingliz tilidagi "teacher", "writer", "driver" kabi kasb nomlarini hosil qiluvchi "-er" suffiksi nemis

tilida ham mavjud: “Lehrer”, “Schreiber”, “Fahrer”. Demak, ayrim suffikslar tarixiy jihatdan umumiy german ildizlariga ega.

Ingliz tilida affiksatsiya jarayonida grammatik shakllanish soddaroq bo‘lib, ko‘pincha birgina affiks yordamida yangi so‘z yasaladi. Nemis tilida esa affiksatsiya ko‘pincha murakkab so‘z yasalihi bilan birga keladi. Masalan, ingliz tilida “friendship” so‘zi “friend + -ship” shaklida hosil qilinadi, nemis tilida esa “Freundschaft” shakli qo‘llanadi. Har ikki tilda “-ship” va “-schaft” suffikslari o‘xshash ma‘noni anglatib, insonlar o‘rtasidagi munosabat yoki holatni ifodalaydi. Biroq nemis tilida affiksatsiya natijasida hosil bo‘lgan so‘zlar grammatik jins kategoriyasiga ham ega bo‘ladi, ingliz tilida esa bunday xususiyat mavjud emas.

Fe‘l yasovchi affikslar ham qiziqarli qiyosiy xususiyatlarga ega. Ingliz tilida “modernize”, “simplify”, “strengthen” kabi fe‘llar “-ize”, “-ify”, “-en” suffikslari yordamida yasaladi. Nemis tilida esa “modernisieren”, “vereinfachen” kabi shakllar qo‘llanadi. Ayniqsa, “-isieren” suffiksi ingliz tilidagi “-ize” suffiksiga juda yaqin vazifani bajaradi. Bu esa ingliz va nemis tillarining leksik taraqqiyotida o‘zaro ta‘sir mavjudligini ko‘rsatadi.

Ingliz tilida prefikslarning qo‘llanishi ko‘proq xalqaro xarakterga ega. Masalan, “re-” prefiksi qayta bajarish ma‘nosini beradi: “rewrite”, “rebuild”, “reconstruct”. Nemis tilida esa shu vazifani “wieder-” prefiksi bajaradi: “wiederholen”, “wiederaufbauen”. Ingliz tilida lotin va fransuz tillari ta‘siri kuchli bo‘lgani uchun ko‘plab prefikslar roman tillaridan kirib kelgan. Nemis tilida esa mahalliy german elementlari kuchliroq saqlangan.

Yana bir muhim jihat shundaki, ingliz tilida affiksatsiya natijasida hosil bo‘lgan so‘zlarning shakli qisqaroq va ixchamroq bo‘ladi, nemis tilida esa uzunroq birliklar uchraydi. Masalan, ingliz tilidagi “employment” so‘ziga nemis tilida “Beschäftigung” mos keladi. Nemis tilidagi so‘zlarning murakkabligi affikslarning ko‘pligi va qo‘shma so‘zlarning faol qo‘llanishi bilan bog‘liq. Shu sababli nemis tilida so‘z yasalihi tizimi ingliz tiliga qaraganda murakkabroq hisoblanadi.

Nemis tilshunosi Wilhelm von Humboldt tilni “doimiy harakatdagi tizim” sifatida talqin qilib, so‘z yasalihi til rivojining asosiy omillaridan biri ekanligini qayd etgan. Uning qarashlariga ko‘ra, affiksatsiya nafaqat yangi so‘z yaratadi, balki tilning ichki imkoniyatlarini ham namoyon qiladi. Masalan, ingliz tilida “care – careful – careless – carefully” qatori bir o‘zakdan turli ma‘nolar hosil qilish imkonini beradi. Nemis tilida ham “Hilfe – hilfreich – hilflos” shakllari orqali bir o‘zakdan yangi semantik birliklar hosil qilinadi. Bu misollar affikslarning ma‘no kengaytirishdagi rolini ko‘rsatadi.

Tilshunos Noam Chomsky generativ grammatika nazariyasida so‘z yasalihini inson tafakkuri bilan bog‘liq jarayon sifatida izohlaydi. Uning fikricha, affiksatsiya insonning cheksiz yangi birliklar yaratish imkoniyatini ifodalaydi. Ingliz tilida “happy – happiness”, “dark – darkness”, “kind – kindness” kabi birliklar “-ness” suffiksi orqali hosil qilinadi.

Nemis tilida esa “frei – Freiheit”, “krank – Krankheit”, “möglich – Möglichkeit” kabi shakllarda “-heit” va “-keit” suffikslari ishlatiladi. Har ikki tilda abstrakt tushunchalarni ifodalashda suffikslarning roli katta hisoblanadi.

Ingliz tilida prefikslar ko‘pincha inkor yoki qarama-qarshi ma’no hosil qiladi. Masalan, “legal – illegal”, “regular – irregular”, “honest – dishonest” juftliklarida “il-”, “ir-”, “dis-” prefikslari inkor ma’nosini beradi. Nemis tilida esa bu vazifani ko‘pincha “un-” prefiksi bajaradi: “bekannt – unbekannt”, “sicher – unsicher”, “moralisch – unmoralisch”. Olimlarning fikricha, ingliz tilida lotin va fransuz tillari ta’siri sababli prefikslar xilma-xil bo‘lsa, nemis tilida german elementlari ustunlik qiladi.

Mashhur nemis tilshunosi Jacob Grimm german tillarining tarixiy taraqqiyotini o‘rganar ekan, ingliz va nemis tillaridagi ko‘plab affikslarning umumiy ildizga ega ekanligini ko‘rsatgan. Masalan, ingliz tilidagi “friendship” va nemis tilidagi “Freundschaft” so‘zlari tarixiy jihatdan o‘xshash suffikslar orqali yasalgan. Ingliz tilidagi “-ship” hamda nemis tilidagi “-schaft” suffikslari insonlar o‘rtasidagi aloqa yoki holatni ifodalaydi. Shuningdek, ingliz tilidagi “childhood” va nemis tilidagi “Kindheit” birliklari ham yosh davrini ifodalovchi suffikslar yordamida hosil qilingan.

XULOSA

Umuman olganda, ingliz va nemis tillarida affiksatsiya orqali so‘z yasalishi o‘xshash tarixiy ildizlarga ega bo‘lsa-da, grammatik tizim va qo‘llanish xususiyatlari jihatidan farqlanadi. Ingliz tilida soddaroq va analitik shakllar ustun bo‘lsa, nemis tilida murakkabroq va sintetik usullar faolroq qo‘llanadi. Shu bilan birga, har ikki til affiksatsiya yordamida yangi leksik birliklar yaratish imkoniyatiga ega bo‘lib, bu holat ularning lug‘aviy boyligini muntazam ravishda kengaytirib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bloomfield L. Language. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1933. – 564 p.
2. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge: MIT Press, 1965. – 251 p.
3. Humboldt W. von. On Language: The Diversity of Human Language Structure and Its Influence on the Mental Development of Mankind. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988. – 295 p.
4. Grimm J. Deutsche Grammatik. – Göttingen: Dieterichsche Buchhandlung, 1819. – 672 S.
5. Yule G. The Study of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020. – 378 p.
6. Bauer L. English Word-Formation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 312 p.

7. Katamba F. English Words: Structure, History, Usage. – London: Routledge, 1994. – 352 p.
8. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. – Alabama: University of Alabama Press, 1969. – 545 p.

